

לחיזוק אורשת יהדות ארץ ישראל תפארת אבות

דבר המערכת

לכבוד תורה ההדורה

נתחמם ונשמח בדברי קודשו של רבי משה מלכה זצ"ל, לפנינו חבר בית הדין בקזבלנקה, ולימים הרב הראשי וראב"ד פ"ת (ינטיפי המים):

"מקובל באומתנו הקדושה על כל זרמיה לערוך הקפות לספר תורה, ולשמוח בשמחת התורה ביום טוב האחרון של חג הסוכות, והגם שאין יסוד למנהג זה לא בש"ס ואף לא בדברי הראשונים וגם הטור והבית יוסף לא הזכירוהו, עם כל זה כבר נתפשט המנהג בחיי העם, וכל תפוצות ישראל מקיימים אותו ברוב הוד

רבי משה מלכה זצ"ל

והדר, כמו שהעיד רבנו הרמ"א: נהגו להקיף עם ספר תורה את הבימה שבבית הכנסת כמו שמקיפים עם הלולב, והכל משום שמחה (או"ח סימן תרס"ט).

והטעם ברור, רוב העם נהגו לגמור את התורה ביום הזה ולכן כדאי לשמוח בו ולערוך סעודות משתה לגמרה של תורה. נוסף על זה, במשך ימי החג זמן שמחתנו, מרבים העם לאכול ולשתות ולשמוח בשמחת החג, לקיים מאמר הכתוב: "ושמחת בחגך והיית אך שמח" (דברים, טז, יג). ולהיות שהשמחה חורגת לפעמים מהמסגרת המקובלת והראויה, ונהפכת להוללות וסכלות שעליה אמר קהלת (ב, ב) "ולשמהמה מה זה עשה", לכן הנהיגו חז"ל לשמוח ביום טוב האחרון של חג שמחה של מצוה, בכדי לסיים את שמחת החג בכי טוב, וזהו ההבדל שבין ישראל לשאר העמים, אשר שמחתם תמיד נהפכת לבסוף לתוהו, היא גורמת שנאה וקנאה ומעוררת קטטה ומריבה עד הכאה ועד קללה, ולפעמים אף ליותר מזה לידי רציחה. לא כן העם היהודי המצווה לשמוח בחגים ומועדים, מארגן ביום האחרון אסיפת עם גדולה, מוציא כל ספרי התורה מהיכל אל הבמה ומקיף אותה בשירה ובזמרה, בשמחה ובריקודים, ובזה מחזק את זיקתו לתורה ואת נאמנותו לא-להיו.

בדור שלפנינו, נהגו לערוך ההקפות בין כותלי בית הכנסת, ואילו בימינו נתפשט המנהג והורחב, השמחה חרגה ויצאה לרחובות העיר. ואם כי יש לפקפק על מנהג זה, משום שאין להוציא ספר תורה ממחיצתו אל רחובות עיר, יש לומר שמותר כיון שכל זה נעשה לכבודו של התורה עצמה. נוסף על כך, בימינו אלה, כידוע, הצטמצמה התורה בין כותלי בית המדרש, ונעשתה נחלת יחידים, ורבים רבים פונים אליה עורף, ומשום כך כדאי להוציא אותה לרחובות עיר להגדיל כבודה ותפארתה ולגלות את המאור שבה.

כאשר רבבות יהודים מתכנסים להם ברחובות העיר ויוצאים במחולות וריקודים סביב ספרי התורה, שרים שירי תהילה לא-להי ישראל ומשבחים ומפארים את תורתו, באותה שעה נדלק אותו הניצוץ היהודי החבוי בכפלי נשמתם ונהפך לשלהבת טהורה. אותה אש קודש היא המחממת את לבם ומדרבנת אותם לשוב אל א-להי אבותיהם.

מיתן ורגשי קודש אלה אשר התעוררו בנו ביחס לכבוד התורה, ימשיכו לחמם את לבנו ויהיו נר לרגלינו במשך כל השנה לשמור ולקיים את כל מצוות ה' וחוקותיו, ללמוד וללמד את כל דברי התורה הזאת אשר היא חיינו ואורך ימינו, עד בוא משיח צדקנו במהרה בימינו אמן".

מערכת 'תפארת אבות'

פרפראות מותחמינו

אשיר שירה וזמרה

מסופר על הקדוש רבי דוד רפאל בירדוגו זצ"ל (בנו של הקדוש אדמו"ר רבי יעקב בירדוגו זיע"א המכונה "החכם" מעיר מכנאס שבמרוקו), שהיה בכבודו ובעצמו מקלף את קנה הסוף, מהם היה עושה את הסוכה, מייפה ומיישר את הסכך, ובעת העבודה היה שר שירים שחיבר אביו הקדוש זצ"ל על הסוכה, הלא הם כתובים בספרו 'קול יעקב', וגם שירי המשורר רבי דוד בן חסין זצ"ל גם הם כתובים בספרו 'תהלה לדוד' (ילקוט שבע ח"ח דף ל).

על בן אהבתי מיעותיך מזהב ומפז

'עישה', בתו של הרה"צ רבי כליפה אלמליח זצ"ל רב ק"ק אולדמנצור במרוקו, מעידה, כי רבנו לא היה יוצא מן הסוכה כל שבעת ימי החג, למעט בזמן התפילה בבית הכנסת, וגם בביתו לא היה שוהה כלל אלא יושב בסוכה ועוסק בתורה. והיה מסביר את ישיבתו בסוכה כל אותם ימים בכדי שחלילה לא יעליב את האורחים החשובים האושפזין הנמצאים בסוכה. ואף אם היה יורד גשם היה ממתין להפסקת הגשם לקדש, לאכול ולישון אך ורק בסוכה. והוסיפה בתו "ותמיד הגשם חלף עבר ואבא אכל וישן בסוכה".

בי חולת אהבה אני

מעשה בצדיק בבא סאלי שהיה נוהג לישון בסוכה במשך כל שבעת ימי החג, ואפילו בימי זקנותו ומחלתו בשנתיים האחרונות לחייו, כאשר היה נזקק לאינפוזיה, היה ישן בסוכה עם האינפוזיה.

בי מקדש מלך הוא ובית ממלכה הוא

סיפר מעשה נפלא הגאון רבי שמעון חיים פינטו (רב העיר אשדוד), על הגאון החסיד רבי שלום בזאגלו זצ"ל בעל 'מקדש מלך' וחבורתו מהעיר מראש שכמעט שלא יצאו כלל מהסוכה, ואף היה עורך את כל תפילות החג בסוכה וסבר שדין סוכה כקדושת בית הכנסת, וגם את צרכיו היה עושה בצנעא בסוכה. וכך היה שלא יצא בכל ימי החג מבית הכנסת, וקיים הפסוק בפשטות "בסכות חשבו שבעת ימים".

ויט שְׁכֵמוֹ לְסִבֵּל

הצדיק רבי שלום הלוי זצ"ל (מחבר הספר 'נתיבות שלום', רב ק"ק אופראן וטהלה במרוקו, ורב ק"ק יבנה בארץ) היה מתגורר בקומה שנייה, אך סוכתו היתה בחצר הבניין למטה. בסוף ימיו סבל הרב ממכאובים ברגליו עד שהיה מדדה בהליכתו, ובכל זאת כשהיה חפץ לשתות, אפילו מים שמותר לשתות מחוץ לסוכה, החמיר על עצמו והיה מתאמץ לירד לסוכה.

ברגל שם נשמחה בו

כתב הגאון רבי יוסף משאש זצ"ל לקונטרס 'תפארת בנינים על אבותם' אודות הנהגת אביו הרה"צ חיים משאש זלה"ה, וזו לשונו: "בליל י"ב בתשרי היה משתדל בכבודו ובעצמו בבניין ובתיקון הסוכה, ואחר גמר הבניין היה עושה לשכניו סעודה קטנה בתה ומיני פירות, ויין שרף ושירות וזמירות, לגודל שמחת עשיית המצווה. ובליל ראשון של סוכות היה עושה סעודה גדולה לכל השכנים תוך הסוכה, והיה שמח שמחה גדולה ונראה לכבוד החג".

(הנהגות רבותינו הנ"ל מלוקטים מהספר 'תורת אמת' לרבי אברהם אסולין שליט"א)

ארבעת השבויים התמעטות הישיבות בבבל

לפני כאלף שנה, חלה ירידה בהתפתחות הישובים היהודיים בבבל. תקופתם רבת הוד של הגאונים וישיבותיהם הגדולות התקרבה לקיצה, ומרכז הכובד של החיים היהודיים עבר מערבה לאורך החוף של הים התיכון. הקהילות היהודיות במצרים, תוניס, מרוקו, ספרד ואיטליה פרחו ושגשגו. עשה ה' יתברך מסובב הסיבות שכנגד התמעטות הישיבות במזרח, עלה עולם התורה במערב, ובצורה מופלאה הגיעו לארצות אלה ארבעה תלמידי חכמים בעלי שיעור קומה, כפי שיוספר להלן.

ארבעת השבויים

בספר 'מבוא התלמוד' לרבי שמואל הלוי הנגיד ובספר 'הקבלה' לרבי אברהם אבן דאוד (הראב"ד הראשון), מובא מעשה שאירע לפני חתימת תקופת הגאונים (בערך בשנת 974 למניינם), בארבעה רבנים שיצאו באנייה מהעיר בארי שבאיטליה למדינה הנקראת סבסותאן לצורך מצוות הכנסת כלה. ארבעתם היו תלמידי חכמים גדולים ביותר: **רבנו חושאל** (אביו של רבנו חננאל), **רבי משה בן חנוך** עם אשתו ובנו רבי חנוך, **רבי שמריה בן אלחנן**, והרביעי ששמו לא ידוע.

בהיותם בדרך נשבו על ידי ספינה ספרדית, ששייטה תחת דגלו של שלישי הממונה על צי אניות, בן דמאחין שמו, אשר היה בשליחות מושל קורדובה, הח'ליף עבד אל רחמן השלישי. בן דמאחין אסר את ארבעת הרבנים לאחר שהבין שיוכל להפיק מהם הכנסה ניכרת, כאשר הקהילות הגדולות של מצרים, תוניס איטליה וספרד תרצנה לפדותם מהשבי. ארבעת חכמים אלו לא הגידו לאדם בעולם מה טיבם ומה חכמתם, אולם רצתה ההשגחה העליונה שחכמים אלו יפוצו בארצות שונות וירבו תורה בישראל.

בנוסף לארבעת החכמים, חפץ בן דמאחין גם באשתו של רבי משה בן חנוך, בשל היותה יפה ביותר. בראותה את הצרה הקריבה אליה, צעקה האישה אל רבי משה אישה בלשון הקודש ושאלה אותו האם הנטבעים בים חיים בתחיית המתים או לא, והוא השיב לה: "אמר ה' מבן אשבי אשבי ממצלות ים" (תהלים סח כג, ועיין מעשה דומה בגיטין דף טז), וכששמעה דבריו הפילה עצמה בים וטבעה ומתה.

רבי שמריהו נפדה במצרים

בן דמאחין כיוון את ספינתו לאלכסנדריה של מצרים, ומכר את רבי שמריהו ליהודי המקום תמורת סכום כסף גדול. עם שחרורו, השתקע רבי שמריהו בעיר פוסטאט (הסמוכה לקהיר), ולאחר שיהודי המקום עמדו על טיבו הם העלוהו

לגדולה ומינו אותו להיות רב ראשי, והוא היה מכובד מאוד אף בקרב הגויים.

רבנו חושאל עולה לגדולה בתוניס

השליש המשיך במסעו לאורך חופי אפריקה עד שהגיע לקירואן (בתוניס), שהייתה בימים ההם חזקה מכל מדינות שמעאל שבארצות המערב, ושם מכר את רבנו חושאל לקהילה היהודית. קירואן היתה מרכז יהודי חשוב בימים ההם, ורבי חושאל חשב זה מזמן לבקר בה ולייסד בה ישיבה גדולה. עתה מצא את עצמו במחוז חפצו וראה בזה את השגחת ה' יתברך. בתחילה הוא סירב להפצרות יהודי המקום למנותו לרב ראשי, כי קיווה שרבי שמריה יחזור למקום הולדתו, קירואן, וינהיג את הקהילה. אולם לאחר שרבי שמריה ענה לו באיגרת ששלח מפוסטאט שהוא לא ישוב לקירואן, הסכים רבנו חושאל לקבל עליו את עול ההנהגה. רבנו חושאל הקים במקום ישיבה גדולה, וממנה יצאו גדולי ישראל ומאורי האומה. המפורסמים שבהם הם רבנו חננאל (בנו של רבנו חושאל) ורב ניסים גאון.

רבי משה ורבי חנוך נפדים בספרד

לאחר מכן השליש המשיך במסעו ומכר את השבוי השלישי ששמו אינו ידוע לנו. לבסוף הגיע השליש לקורדובה שבספרד, ושם פדו אנשי הקהילה היהודית את רבי משה ובנו חנוך. בתחילה אנשי הקהילה חשבו את רבי משה לעם הארץ. עד שביום אחד, בהיות רבי משה יושב ומקשיב לשיעורו של דיין העיר, רבי נתן, קלטו אזניו שגיאיה שגהה רבי נתן בשיעורו. רבי משה ניגש אל הדיין והאיר את עיניו על השגיאיה, בהסבירו את העניין כפי הבנתו הוא. רבי נתן, שדברי רבי משה הפליאוהו, הכיר מיד כי לפניו עומד אחד מתלמידי החכמים הגדולים של הדור. הוא יצא אל חבריו הרבנים ואמר להם אני איני דיין העיר, וזה ה"שבוי" הלבש שק הוא רבי, ואני תלמידו אהיה מהיום, ואתם מנווהו לרב על קהל קורדובה, וכן עשו. ובמהלך אותו היום שאלו את רבי משה שאלות בכל הספיקות שהיו להם, והוא השיב להם תשובות ברוחב חכמתו.

ישיבת קורדובה

מאז יצא שמו של רבי משה לתהילה, לא רק בקורדובה, כי אם בכל גלילות ספרד והעולם היהודי. כל גדולי דורו שלחו אליו את שאלותיהם ההלכתיות ועמדו אתו בקשר מכתבים הדוק. תלמידים רבים צבאו על דלתי ישיבת קורדובה שהפכה במרוצת הזמן, למרכז יהודי פורח ומשגשג. מכאן יצאו גדולי עולם, **כרבי משה אבן עזרא**, **רבי יוסף אבן מיגאש**, **רבי יהודה הלוי** ואחרון אחרון חביב הרמב"ם.

מקורות: 'ספר הקבלה' לראב"ד, ספר 'קורא הדורות' לר' דוד אשכנזי, ירחון 'שיחות לנוער' ניסן תש"כ.

נחלת אבות - פרקי אבות

לרבי יוסף משאש זצ"ל

לגנוב? ח"ו אין זו גנבה, זו מצוה גדולה, כי כן אמרו חכמים "זכין לאדם שלא בפניו", ואין לך זכות יותר מזו לענג את השבת בהאכלת משפחה של עניים מנכסיו. והוא, שאלה האשה, במה יענג? הוא יש לו הרבה תבשילין שהכין לסעודה שלישית וסעודת מלווה מלכה, יענג בהם את השבת. ותקבל האישה דברי בעלה בשמחה, והוא כן עשה, בבוקר אחר שחרית הלך בתוך הבאים לתנור להוציא סיריהם, והוא לקח סיר העשירי. ולא הרגיש בו אדם, והלך לביתו ואכל ושבע ודשן. והעשיר וביתו גדל צערם, ועשו מריבה גדולה עם בעל התנור, וביום ראשון העמידו אותו בדיון.

והעני מרוב פתיותו הגסה, רחץ את הקדרה היטב והוליכה לבית העשיר, ויאמר לו העני קח נא אדוני את הקדרה שלך מידי, תזכה למצוות, אשריך שזכית לכך לענג את השבת מנכסך משפחה של עניים, יהי רצון שיהיה לשבת אחרת כן. העשיר נבהל משמוע, והכניס את העני אצל אשתו ובניו, ואמר להם הרי הקדרה של החמין, ושמעו דברי העני הזה. ויספר העני את דבריו, ובהיותם אנשים טובים מילאו פיהם צחוק. וכדי שלא יחזור שוב על איולותו, הוליכו אותו לרב העיר, והעמידוהו על האמת, שלא אמרו חז"ל "זכין לאדם שלא בפניו" אלא בדבר שאין בו שום הפסד ושום צער אפילו כלשהו. אבל בדבר שיש בו הפסד וצער הוא איסור גדול מן התורה. ועל זה מזהיר התנא, **אל תעש עצמך כעורכי הדיינים** לחפש היתרים לאיסורים, ואם נסתפקת שאל לגדולים.

וכן במ"ש **וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים**, יש לרמוז על האיברים, ורוצה לומר שתחשוב כל איברך מלאים עבירות, ותשתדל לתקנם ע"י תשובה, על דרך אמרם אל תאמין בעצמך עד יום מותך, **וכאשר יהיו נפטרים יהיו כזכאים** וכו', שהמיתה מכפרת, וכן אמרי אנשי "אחרי מות קדושים, אמור". זהו מה שיכולתי להגיד לכבודכם במאמר הקדוש יהודה בן טבאי זיע"א, האל ברוב חסדו, יתן עלינו מהודו, אמן.

מאת 'נחלת אבות' לרבי יוסף משאש זצ"ל, בהוצאת מכון בני יששכר - הספרייה הספרדית'

יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. יהודה בן טבאי אומר, אל תעש עצמך כעורכי הדיינים. וכשיהיו בעלי דינין עומדים לפניך, יהיו בעיניך כרשעים. וכשנפטרים מלפניך, יהיו בעיניך כזכאים, כשקבלו עליהם את הדין. (פרק א, ה)

מורי ורבותי, הבוא נבוא בס"ד לפרש דברי קדשו, שאמר **אל תעש עצמך כעורכי הדיינים**. והפירוש הפשוט והאמיתי הנראה לענ"ד בזה, שפירוש "עורכי הדיינים" הם הקטיגור והסניגור, שהיו עומדים לפני הדיינים הדינים דיני נפשות ומכות ועונשים ודיני ממונות, שאחר שמקבלים העדות והנקרים היטב, עומד הקטיגור ועורך טענות כפי חריפותו וצחות שפתו בכל מיני חיוב לנידון, ואחריו קם הסניגור ומלמד סנוגוריה. וזה מעלה וזה מוריד, והדיינים שומעים, ונושאים ונותנים בדבר ופוסקים את הדין באמת וישר. ואם יקרה שלא ימצא אחד מעורכי הדין איזה פעם, האם יעלה על דעתנו לומר שאחד מהדיינים ימלא מקומו? כי אם הדיין יהיה במקום אחד מעורכי הדין, הוא יהיה קרוב אצל עצמו לחזק דבריו אף אם אינם אמת, ולכן הזהיר "אל תעש עצמך כעורכי הדין".

עוד ציוה, וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים, שאם תחשוב את שניהם לצדיקים, לא תוכל להכריע הדבר לשום צד, ואם תחשוב רק אחד מהם לצדיק ודובר אמת, תהיה דעתך קרובה אצלו ותאמין רק לדבריו, ותחייב את שכנגדו אף שהוא זכאי. לכן חשב את שניהם כרשעים, ואז תחקור העניין היטב ותוציא הדין לאמיתו. ואחר שיהיו **נפטרים מלפניך יהיו בעיניך כצדיקים**, אבל בתנאי **כשקבלו עליהם את הדין**, אבל אם לא קבלו עליהם את הדין, הם מראים שנוח להם בהפקרות, והטריחו את בין הדין בחנם, ושחקו עליהם, ואין רע יותר מזה.

מעטפה בעני אחד שגנב חמין של שבת מבית עשיר

וכן **מסופר** על עני אחד שלא השיגה ידו לעשות חמין לשבת, וכאשר אמרה לו אשתו, איך נעשה שבת בלי חמין, אמר לה, למחר אביא לך חמין גדול ומתוק מהתנור. שאלה האישה: של מי? של עשיר פלוני, השיב בעלה. האם אין איסור

אלו ואלו דברי א-להים חיים גיוון ההלכה בעם ישראל (חלק שני)

בעלון הקודם עסקנו 'במפגש הגדול בין העדות בימינו', דיברנו על כך שעברם המפואר של קהילות שלמות יוצאי עדות המזרח והספרדים נמחק כליל, וכן עמדנו על שתי הסיבות העיקריות להבדלים ההלכתיים בין העדות.

הפיצול בעבר: מנהג א"י ומנהג בבל בזמן האמוראים והגאונים

הבה נבדוק תחילה מה הם הגורמים להתפצלות בהלכה. במבט ראשון, אפשר לחשוב כי שני המרכזים המובילים בעולם התורה שנוצרו במאה העשירית, האחד בספרד והשני בגרמניה ובצפון-צרפת, הם האחראים לפיצול ההלכתי של עם ישראל. אמנם ברוב המחלוקות ההלכתיות חכמי ספרד נוטים לנקוט בעמדה הלכתית אחידה וחכמי אשכנז נוטים להתיישר כולם לעמדה אחרת. אך לאמיתו של דבר פיצול עם ישראל לשני ראשים היה קיים מאז ומתמיד. לא בכדי יש לנו שני תלמודים: תלמוד בבלי ותלמוד ירושלמי. היה קיים מנהג א"י שונה מן ההלכה הבבלית עד שנת 1099, שנה בה החריבו הצלבנים ימ"ש את הקהילות היהודיות בארץ. וחילוקים בין מנהגי א"י למנהגי בבל נמצאים במקומות רבים, למשל במסכת סופרים (פרק ג, ה"ט) כתוב שכאשר המפטייר מברך את ברכות ההפטרה אחרי הקריאה ואומר: "כי כל דבריו אמת וצדק", "ומיד עומדין העם ואומרים נאמן אתה הוא ה' א-להינו נאמנים דברך נאמן חי וקיים שמך וזכרך תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד, זה אחד ממחלוקת בני מזרח ובני מערב, שבני מזרח עונין אותו בישיבה, ובני מערב בעמידה". ועיין עוד בתוספות במסכת עבודה זרה (דף לה: ד"ה 'ואתא ישראל') אודות מחלוקת בין בני ארץ ישראל לבני בבל.

היה קיים אם כן מנהג בארץ ישראל שלא על פי התלמוד הבבלי, עד חורבן הקהילות היהודיות ע"י הצלבנים. הקהילות היהודיות שנוצרו אח"כ בארץ ישראל באו ממקומות בהם המנהג היה בהתאם לתלמוד הבבלי, וכך נעלם מנהג ארץ ישראל. בכל זאת הרמב"ם (הלכות תפילה, פי"ג, ה"א) רומז כי היתה בימיו קהילה ארץ ישראלית במצרים שקראה את התורה בשלוש שנים. ועדיין ר' אברהם הלוי בעל 'גינת ורדים' (שחי בין השנים ה'ת"ב - ה'תע"ב 1652 - 1712 למנינים) מעיד כי בקהיר שבמצרים ישנה קהילה שאמית שקוראת בתורה בשלוש שנים. אם כן עד לימי ה'גינת ורדים' עדיין היה קיים מנהג ארץ ישראל הקדום.

מרכז התורה בספרד: הקו הישיר רי"ף - רמב"ם - ב"י

הרמב"ם ע"ה כתב בהקדמתו למשנה, שהוא פסק לאורך כל הדרך כדעת הרי"ף, להוציא לא יותר מעשרה מקומות. וכן כתוב בשו"ת הרשב"א (חלק א, סימן רנג) "כיון שהרב אלפסי והרמב"ם ז"ל שוין בכל לדעה אחת זולתי במקומות...". המהרש"ל בהקדמתו למסכת בבא קמא האשים את מרן הב"י כי הוא נגרר כל הזמן אחרי הרמב"ם, ולא התחשב בדעת בעלי התוספות שהם גדולי העולם, ולפי עדותו של הרא"ש בשו"ת הרא"ש, ר"ת יותר גדול מן הרמב"ם בחכמה. ובאמת, הואיל ומרן הב"י כתב בהקדמה לספרו ב"י שהוא פוסק כמו שנים מתוך שלושה גדולי הוראה, והואיל והרמב"ם העיד בהקדמתו למשנה שהוא פוסק כל הדרך כדעת הרי"ף חוץ מעשרה מקומות, נמצא שהרמב"ם והרי"ף נמצאים כל הזמן באותו צד של המתרס מול הרא"ש. ואם כן מרן פסק בסופו של דבר כמו הרמב"ם כמעט תמיד בניגוד לדעת הרא"ש. אך יש חריגות רציניות, ובמקרים לא מעטים פוסק מרן כדעת הרא"ש ונגד הרי"ף והרמב"ם (כגון: שלדעת הרי"ף והרמב"ם צריך לברך על כל כוס וכוס מארבעה כוסות לביל הסדר, ואילו לדעת הרא"ש מברכים רק על כוס ראשונה ועל כוס ברכת המזון, ומרן בש"ע פסק כהרא"ש. ושנים עוד כמה וכמה דוגמאות לכך שמרן פסק כהרא"ש נגד הרי"ף והרמב"ם, ואכמ"ל).

חזיון נפרץ הוא שגדולי הספרדים לאחר הרמב"ם, כמו הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, והר"ן נוטים מבחינה הלכתית לשיטת הרי"ף / הרמב"ם מאשר לשיטת בעלי התוספות, אע"פ שאימצו בצורה מסוימת את לימודם של בעלי התוספות. מכל מקום ישנו קו ישיר בהלכה מן הרי"ף עד מרן ב"י דרך הרמב"ם.

(המשך מעמוד 4 - מלכי רבנו) חיבוריו

רבנו הקפיד לכתוב אך ורק את חידושי התורה שחידש בעצמו. במידה וראה את אותו חידוש בספר אחר, היה מוחק החידוש מספרו כי סבר שהוא שייך לנשמתו של אותו חכם. וכך כתב בהקדמה לספרו: "ואעידה לי את השמים ואת הארץ שכל מה שכתבתי דרך פרד"ס שהכל הוא הופעה מאת ה' ולא שנתעטפתי בטליתן של תלמידי חכמים לכתוב מה שכבר כתוב בספרי רז"ל".

כאשר החליט רבנו שהגיע הזמן להוציא לאור את חידושיו, הדבר לא היה פשוט כלל וכלל, שהרי הוצאות הדפוס היו יקרות עד מאוד באותם ימים. במשך תקופה ארוכה הוא הסתובב בכפרים כדי לקבץ נדבות מנדיבי עם. רבנו קיבל הסכמות נלהבות לחידושו מהרבנים המפורסמים במרוקו, ובתוכם נכתב עליו: "ראו-בן מי זה העלם שלא נתעלמה ממנו הלכה, כל הדבר הקשה בפשטי התורה דכו במדוכה" (רבני קזבלנקה), "שלם הוא ושלימה משנתו... בידעו ומכירו קאמינא,

שהרי"ף הוא שורש ההלכה של הספרדים.

מרכז התורה באשכנז: הקו הישיר מבעלי התוספות - להרמ"א

קו ישיר אחר בהלכה, הוא זה שמחבר את בעלי התוספות, הרא"ש, מרדכי, ושאר גדולי חכמי אשכנז בימי הביניים. וכבר עמד על קו זה מרן ב"י בהקדמתו לספרו ב"י: "ולהיות כי כבר נודע שהרא"ש והמרדכי וסמ"ג וסמ"ק וספר התרומה והגהות מיימון כולם נמשכים אחרי דברי התוספות על הרוב, לכן אם בקצת מקומות לא אכתוב דעתם, אל יחשדני שומע, כי כשאני כותב דעת התוספות, איני צריך לכתוב דעת הקדושים הללו, שסתמם כפירושם". הרמ"א בהגהותיו נעשה הד לזרם הלכתי עצום זה.

הרמב"ם במזרח

עם הגיעו למזרח, טבע הרמב"ם את חותמו ההלכתי על עדות המזרח בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים. אעפ"כ בדברים מסוימים קיבל עליו הרמב"ם את מנהגי המזרח, מכוח המשנה (פסחים, פ"ד) שאומרת **שאדם יחיד** העובר לדור במקום אחר צריך לנהוג כמנהגי המקום שאליו הגיע. וזה מסביר מדוע פסק הרמב"ם בחלק מהמקומות בשונה ממנהג ספרד - והוא מנהג אבותיו, כגון בנוסח התפילה שכתב במשנה תורה.

עליית רבני אשכנז לארץ ישראל במאה הרי"ג

בשנת 1211 עלו כשלוש מאות רבנים מצרפת ואשכנז לארץ ישראל (בעקבות הרדיפות של מסעי הצלב), ובראשם רבינו שמשון משאנץ, רבנו יהוסף איש ירושלים ועוד. ב-1264 עלה ר' יחיאל מפריז רבו של מהר"ם מרוטנבורג. בשנת 1306 עלה גם ר' אשתורי הפרחי מצרפת, בעל 'כפתור ופרח'. כל גלי העליה הללו הביאו לידי השפעה אשכנזית לא מבוטלת על עדות המזרח.

ההשפעות ההדריות בין אשכנז לספרד החל מהמאה הי"ב

(רבנו יונה והרא"ש שהשפיעו והושפעו)

החל מן הכיבוש הנוצרי של ספרד באמצע המאה הי"ב מידי המוסלמים, נוצרו קשרים בין קהילות ספרד לקהילות אשכנז, והיו השפעות הדדיות. רבינו יוסף אבן מיגש רבו של הרמב"ם עדיין לא מתייחס בכלל לרש"י בחידושו על הש"ס. הרמב"ם עצמו אינו יודע עדיין על רש"י. הראשון שמזכיר את רש"י בפירושו הוא ר' מאיר הלוי אבולעפיה (בספרו 'יד הרמה'), והוא נפטר בטולדו שבספרד בשנת 1240 למנינים, כ-135 שנה אחרי פטירת רש"י.

רבנו יונה, המפורסם ע"י ספר 'שערי תשובה' שלו, ובעיקר ע"י פירושו ופירושי תלמידיו לרי"ף, היה בן דודו של הרמב"ם, חי בשנים ד'תתק"ס - ה'כ"ד (1200 - 1264) בספרד, ובסוף חייו היה רב בטולדו. למרות היותו ספרדי, הוא חונך באשכנז בבתי המדרש של בעלי התוספות. הוא נסע בצעירותו לאיברא (שנמצאת בנורמנדיה שבצרפת) ולמד שם אצל ר' משה מאיברא, וחכמי איברא בכלל. בשו"ת לספרד הקדיש את חייו לדרשות נלהבות של החזרה בתשובה. הוא אחת הדמויות המופתיות של ההשפעות ההדריות בין העדות.

הרא"ש מגיע לספרד בשנת 1305 למנינים, בזמנו של הרשב"א, עקב הרדיפות בגרמניה, והוא התמנה לרב בטולדו שבספרד. מן השו"ת שלו, עולה כי הוא הושפע בדברים רבים ע"י הספרדים. לדוגמה, עמדתו בעניין הייבום והחליצה השתנתה אחרי בואו לספרד. בהתחלה הוא צידד בעמדה כי החליצה קודמת לייבום כדעת חכמי האשכנזים. אולם לאחר שהותו בספרד הצטרף לעמדת הרי"ף והרמב"ם שהייבום קודם לחליצה.

סיכום

נוכחנו לדעת שלא קיים המושג מנהג ארץ ישראל כבר למעלה מ-900 שנה, לאחר חורבן הקהילות היהודיות ע"י הצלבנים ימ"ש, וכן ראינו שאף מרן הש"ע חרג כמה וכמה פעמים מהכלל שהציב לעצמו לפסוק כשניים מתוך שלושת עמודי ההוראה, כשלפעמים פסק כאחד כנגד השניים האחרים, ולפעמים נטה קו אחד מן הפוסקים אף כנגד שלושתם יחד.

מקורות: 'דברי שלום ואמת' לר' שלמה טולידאנו שליט"א

שכל ימיו יושב אהלים ולוחם מלחמתה של תורה... (ר' משה זרחה זצ"ל ראב"ד מרקש). חידושו קובצו לשלושה ספרים: '**מחנה ראובן**' - דרשות ופירוש על מדרש פליאה, שהודפס בחייו בשנת תרצ"ד (1934). '**זודאי ראובן**' - על התורה ו'**מנחת שלום**' - חידושי תנ"ך ואגדות הש"ס, שהודפסו אחרי מותו ע"י נכדו בארץ ישראל.

פטירתו

לביל שמחת תורה שנת תש"ט (1949) לא הגיע רבי ראובן לבית הכנסת. הציבור דרש לשלום רבם האהוב, ונאמר להם שהרב חלש ונפל למשכב. כעבור יומיים, ביום שישי כ"ג תשרי, נתבקש רבנו בישיבה של מעלה והוא בגיל שישים ושמונה. רבנו נקבר בטמנגורט שבאזור דרעא. את רבנו הספידו בנו הצדיק רבי ישעיה, רבי יהודה אסולין ורבי משה אסולין. זיע"א.

מקורות: ספרי רבי ראובן תימצתית זצ"ל (בפרט מתוך הקדמתו של ר' מאיר אביטבול שליט"א), ספר תאמלוגת וחכמה (לר' אברהם אסולין שליט"א).

רבי ראובן תימצטית זצ"ל

תרמ"א (1881) – כ"ג תשרי תשי"ט (1949)

מחכמי אזור דרעא, חסידא קדישא ופרישא
צדיקים בכל דור

דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו, ששלם ה' יתברך להטעימנו מנועם המושכלות הפנימיות הגנוזות בהיכל הפנימי. גם לעת כזאת, ברדתנו פלאים ממעלת בני קדם, היותנו עניי דעת וחסרי השגה, שלח ה' בישראל חכם מופלא בקי וחרוף הלא הוא החכם השלם כמוהו ר' ראובן תימצטית זלה"ה.

הרוצה להחכים ידרים

מרוקו הינה ארץ רחבת ידיים אשר ישבו בה עשרות רבבות יהודים, מהם תושבים מימי חורבן בית ראשון, ומהם מגורשי ספרד שהיגרו אליה בשנים קנ"א (1391) ורנ"ב (1492). היו עיריות שהיו פתוחות לעולם הגדול: ערי המלוכה פאס ומקנס,

וערי החוף סאלי, מוגאדור וטיטואן. לאלו היו קשרים עם קהילות יהודיות בתפוצות כמו אמסטרדם, איזמיר, לונדון, ליורנו ועוד. משם קיבלו ספרים מחכמי הדורות והגו בהם, וגם חיברו ספרים בעצמם והדפיסו אותם בבתי הדפוס של אותן ערים.

החלק הדרומי של מרוקו, שבירתו מרקש, היה מנותק יותר וגם מפוזר יותר על פני שטח הררי ומדברי עצום – הרי האטלס, אזור דרעא וחבל הסוס. שם גרו תלמידי חכמים, צדיקים ומקובלים המנותקים מן העולם, אשר השאירו את רישומם לדורות, מקצתו בדפוס ורובו עדיין בכתבי יד. ה' יזכנו לגלות צפונות ולפרסם את עמלם.

רבי יוסף בן נאיים זצ"ל, החוקר הגדול בדור האחרון, שהשאיר לנו ספר ביוגרפיה על חכמי מרוקו – "מלכי רבנן" – התקשה לתעד את חכמי הדרום בהיותו יושב במרכז של מרוקו בעיר פאס. מקורותיו היו בדרך כלל מתוך ספרים או מסיפורי עם שעברו מדור לדור, אולם מחכמי דרום מרוקו מעט ספרים הודפסו וגם המרחק ופיזור האוכלוסייה שם לא תרם לתייעוד שלו. על כן, גם ספר "מלכי רבנן" אינו מכסה יותר מעשרה אחוז מחכמי הדרום.

יחי ראובן

רבי ראובן תימצטית נולד לאמו ולאביו בשנת תרמ"א (1881) בכפר מזגיטא שבאזור דרעא במרוקו. בעודו ילד לקחו אביו ללמוד תורה בכפר טיילית, מקום צדיקים וחסידים, אצל רבי סעדיה בן דוד ויוסף זצ"ל. בגיל ארבע-עשרה, רבי ראובן עבר לכפר כיתאוה ללמוד אצל רבי שלמה אפנג'ר, מחבר הספר 'כרם שלמה'. שם למד עם חברו רבי שלום אביסרור מחבר הספר 'נתיבות שלום'. בכיתאוה, על שם הפסוק "כי תאוה הוא לעיניים" כך אמרו דורשי רשומות, קיבל את הסמיכה לרבנות ולאחר מכן חזר לעירו, מזגיטא, שם שימש גם כשוטח.

ביתו

רבי ראובן התחתן עם מרת אסתר, בת טובים ועשירים, אבל לא זכה לזרע ממנה. אחרי מספר שנים, רבנו שרצה לקיים מצוות פריה ורביה, קיבל את

הסכמתה של אשתו לשאת אישה שנייה, והיא אף הכינה את צרכי החתונה במו ידה. ואכן, זכה רבנו לבן זכר הוא הצדיק רבי ישעיה זצ"ל, שהיה עליו גדול בתורה, אבל גם מדוכא בייסורים. רבנו התפלל תמיד שלא יראה ח"ו במיתת בנו. פעם בחלום מסרו לרבנו ששנותיו כשנות דוד המלך, 70 שנה. אמנם בפועל הוא חי 68 שנה, וכל זאת בכדי שלא יראה במות בנו רבי ישעיה שנפטר שנתיים אחריו.

על הרבנית אסתר ע"ה מסופר שהיתה קמה אתו בחצות לילה, מחזיקה את הנר בידה והוא לומד, מוזגת לו שתיה חמה והיא יושבת מולו, תומכת ומעודדת את בעלה בעבודת ה' כדרך של אמותינו הצדקניות. עוד סיפר עליה התלמיד דאז, רבי שמעון גבאי, שבכל ימי בין המצרים היא היתה מגיעה לבית המדרש בו לימד נכדה רבי מאיר, ויושבת שם במשך כל היום כדי להשגיח שנכדה לא יבוא לידי הקפדה וכעס, כמקובל בידה מהזקנים "שכעס מסוכן שבעתים בימים אלו".

סדר העבודה של רבנו

סדר לימודו של רבנו כך היה, בין מנחה לערבית היה לומד נביאים וכתובים. לאחר ערבית היה מקדיש כמה שעות ללימוד הלכה ופוסקים, ישן עד חצות לילה, ובחצות מתגבר כארי וקם לומר תיקון חצות. לאחר מכן לומד תורת הנסתר, הזוהר הקדוש עם פירוש 'מקדש מלך' וכתבי האריז"ל עד עלות השחר. לפני התפילה היה טובל בנהר, ובלילות החורף הקרים אף היה שובר את הקרח ונכנס לטבול. אחרי התפילה לומד "חק לישראל" ואחר כך כמה שעות של לימוד גמרא ובסוף מדרשים. רבנו היה מתנהג בחסידות וקדושה יתירה ומקיים כל מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם. מעולם לא הסתכל מחוץ לארבע אמותיו. בשבתות היה דורש במשך כשלוש שעות רצופות, והציבור לא היה זז ממקומו.

שישבר זבולון

רבנו חי חיי עוני ונהג להתרחק ממתורת. אחיו הצעיר, רבי יעיש זכה לשני שולחנות, תורה ועושר. הוא ידע את גודל לימוד התורה של אחיו המפורסם לשם ולתהילה, ומסר את כל הכנסותיו לרבי ראובן כדי שיוכל ללמוד בלא טרדת הפרנסה. מאכן ואילך, רבי יעיש היה בעצמו סמוך על שולחן אחיו הגדול. רבי יעיש אף דאג להביא לרבנו ספרי לימוד מהעיר הגדולה מרקש, ובזכות כך היתה בביתו של רבנו ספרייה חשובה. לימים נשא רבי יעיש את בתו של אחיו הגדול.

שקוע בלימודו

סיפר נכדו ר' מאיר זצ"ל, כי במשך כל היום היה רבנו מונח בלימוד, והיה מנענע באגודל שבידו לאות מחשבתו בדברי תורה (מפי רבי משה טמטית). רבנו תמיד קיים את הפסוק "ובלכתך בדרך" כדי שלא יהיה לבו פנוי מדברי תורה. פעם אחת בהיותו הולך לכפר אחד לצורך ענייניו, היה שקוע במחשבתו בחידוש תורה שנתחדש לו, ובתוך כדי הילוכו נכנס קוץ גדול ברגלו וכמעט שעבר מצד לצד, ורבנו לא הרגיש בו כלל מרוב עיונו. רק כשהגיע למחוז חפצו הרגיש בקוץ וגברו עליו כאבים עזים, עד שבא ערבי אחד מאנשי הכפר והוציא ממנו את הקוץ.

(המשך בעמוד 3 למטה)

נהג בחוכמה - קובץ לנהגים

מנהגי חג סוכות

- א) בימי החג כשאין קידוש מנהג כל ארצות צפון אפריקה לברך ברכת 'המוציא' ואח"כ מברכים 'לישב בסוכה'.
- ב) גדולי הרבנים סמכו ידיהם על אתרוגי מרוקו שהם כשרים ומהודרים ביותר.
- ג) מנהגנו שגם מי שאין בידו לולב לא היה נמנע מלהקיף התיבה בשעת ההושענות.
- ד) מנהג כל קהילות ישראל שהעולה לעליית מפטיר בשבת חוה"מ סוכות חותם את ברכת ההפטרה 'מקדש השבת וישראל והזמנים'.

קופת הרוכלים - מקורות וטעמים

א) כתב הרא"ש (פסקי הרא"ש, סוכה, פ"ד) שנהגו העולם לברך תחילה 'המוציא' ולאחמ"כ 'לישב בסוכה'. וכ"כ רבנו ירוחם ('תולדות אדם וחוה', נתיב ח, ח"ב, עמ' נז) שראה לרבנותיו ולחכמי פרובינצא שנהגו להקדים את ברכת 'המוציא'. וכ"כ הכלבו (סימן עא) בשם רבינו פרץ. וכן פסק מרן בש"ע (סימן תרמג, ע"ג) "...ונוהגים לברך על הסוכה ('לישב בסוכה') אחר ברכת המוציא קודם שיטעום". וכן מנהג ירושלים ('נתיבי עם', עמ' רסח), ג'רבא (בית כהונה, מערכת ס), תוניס ('עלי הדס', פרק יא), וכן נהגו אבותינו במרוקו כפי שהעידו ב'משולחן אבותינו' (עמ' 408), וב'עטרת אבות' (ח"ב, עמ' קמב).

ב) כתב ב'ערוך השולחן' (סימן תרמח, ע"כ) שאתרוגי מרוקו אינם מורכבים והם כשרים למצות לולב. ובעל 'הערוך לנר', בספרו 'בכורי יעקב' (סוף סימן תרמח) כתב: "ובשנה הזאת קיבלתי אתרוג ממארוקו יפה ומהודר בכל מיני הכשר והיודר, אשר עדיין לא ראיתי כמוהו". וכתב רבינו יוסף משא"ש (האוצר המכתבים, ח"ב, סימן תתקנח) שלצאת ידי חובת מצוה לוקחים רק אתרוגים הבאים מהמערב מעיר תארוז אנת (נמצאת בדרום מרוקו) שהם כלולים בהודם והדרם. ובספר 'עלי הדס' (פרק יא) כתב שרוב האתרוגים בתוניס הגיעו ממרוקו, והביא את דברי ר' מאיר מאוז: "ראיתי אצל אבא מאיר הגאון רבי מצליח מאוז זצ"ל שהיה מקפיד מאוד לקחת אתרוגי מרוקו... ובשנה אחת לא היו האתרוגים מצויים

והיה בצער גדול, ואם כי נמצאו אתרוגים מחוז ג'פצה (בתוניס) שנבדקו והיו בהם סימנים שהזכירו הפוסקים, מכל מקום לא רצה לסמוך על הסימנים, ומה מאוד גדלה שמחתו כשהשיג בעד החג אתרוג אחד משל מרוקו!...

ג) פסק מרן בש"ע (סימן תרס, ע"ב) "נוהגים להקיף אף מי שאין לו לולב", וכן פסק ר' יהודה עייאש ('שו"ת בית יהודה', סימן יח). וכן נהגו באיזמיר (תורכיה) כמ"ש ב'שיירי כנסת הגדולה' (סימן תרס), בג'רבא ('גאולי כהונה', מערכת ה), בתוניס ('עלי הדס', פרק יא), וכן נהגו במרוקו כמ"ש ב'שמש ומגן' (ח"א, סימן טו) וב'דברי שלום ואמת' (טולידאנו, ח"ב, עמ' 115).

ד) והטעם המנהג הרמ"א (דרכי משה, סימן תרסג) שכתב שהואיל וימי חג הסוכות חלוקים בקרבנות המוספים, כי פרי החג הולכים ומתמעטים, וכאילו כל יום הוא חג בפני עצמו לכן שייך להזכיר את החג בחתימת הברכה. וכן פסק בשו"ת 'ישכיל עבדי' (ח"ח, דף קפט), וכתב 'היפה ללב' (ח"ב, סימן תרסג) שכן מנהג איזמיר, אדריאנו, קושטא, ליורנו, ומדינות אשכנז, והכה"ח (סימן תצ) הוסיף שכן נהגו בבבל ואגפיה, וכל ערי הודו ופרס, וערי אשור, ואף בירושלים נהגו כן הרבה קהילות. וכן נהגו באלג'יר ('זה השולחן', סימן סב), ובארם צובא ('דרך ארץ', עמ' טו), וכן נהגו אבותינו במערב הפנימי כמ"ש ב'דברי שלום ואמת' (ח"ד, עמ' 198) ו'בנהגו העם' (חג הסוכות).

להרחבת היריעה: עיין 'עטרת אבות'